

ЦИВІЛІСТИКА**БОНДАР І. В.,**

докторка юридичних наук,
доцентка кафедри юстиції
(Навчально-науковий Інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

МАЛЯРЧУК Л. С.,

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри юстиції
(Навчально-науковий Інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

БОНДАР А. А.,

студентка I курсу магістратури
(Навчально-науковий Інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.4>**ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ
МАЙНОВОГО ТА НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ**

У цій статті здійснюється дослідження процедурних аспектів примусового виконання рішень немайнового та майнового характеру в контексті оцінки ефективності таких способів захисту прав як зобов'язання вчинити певні дії, зокрема сплатити кошти, на відміну від вимоги про їх стягнення. Висхідними положеннями даної розвідки є твердження, що визначений спосіб захисту права при зверненні до суду обумовлює комплекс заходів примусового характеру та алгоритм і обсяг виконавчих дій в межах конкретного виду виконавчого провадження, що впливає на ефективність такого та в цілому на можливість фактичного відновлення права.

Проаналізовано процесуальні відмінності та особливості виконання рішень немайнового і майнового характеру, виокремлено переваги і недоліки відповідних процедур, розглянуті у порівнянні міри відповідальності боржника за невиконання рішень різних категорій та заходи примусового характеру, що можуть бути застосовані виконавцем при їх виконанні для стимулювання боржника. Піднімається проблематика виконання рішень зобов'язального характеру, зокрема в частині виконання рішення без участі боржника, враховуючи зміни процесуального законодавства, направлені на її вирішення.

Наголошено на відсутності пояснення на законодавчому рівні, які рішення підлягають виконанню без участі боржника, а також відповідних критеріїв,

за якими рішення дозволено виконувати без участі боржника. Розглядалися пов'язані з цим ускладнення виконавчого провадження, зокрема при переході виконання рішення у порядку для немайнових рішень до процедури звернення стягнення на майно боржника. Звертається увага на негативних наслідках некоректного вибору способу захисту права, враховуючи специфіку виконання рішення суду відповідної категорії. Вносяться пропозиції по вдосконаленню примусового виконання рішення немайнового характеру на основі законодавчих змін стосовно врегулювання цього питання.

Ключові слова: виконавче провадження, звернення стягнення на майно боржника, виконання рішення зобов'язального характеру, заходи примусу, процедура.

Bondar I. V., Maliarchuk L. S., Bondar A. A. Peculiarities of enforcement of property and non-property decisions: comparative aspect through the prism of ways to protect rights

This article studies the procedural aspects of enforcement of property and non-property decisions in the context of assessment of the effectiveness of such ways of right protection as an obligation to carry out particular actions, in particular, to pay money, in contradiction to an obligation to charge such money. The originating provisions of this study is the statement that the defined way of right protection, while addressing to a court, stipulates a set of enforcement measures and an algorithm and a volume of enforcement actions within a particular type of enforcement proceedings that effects the effectiveness of such a way of right protection and the possibility of actual right restoration in whole.

This article contains the analysis of the procedural differences and peculiarities of execution of property and non-property decisions, the outlines of advantages and disadvantages of respective procedures, the comparisons of volume of debtor's obligations for failure to fulfil decisions of different categories and enforcement measures that an enforcement officer may apply at their execution for stimulating a debtor. It raises the issue of execution of enforcement decisions, in particular, in part of a decision execution without a debtor's participation, taking into account changes in the procedural legislation aimed at its solving.

It was emphasized on lack of explanations of, at the legislative level, what decisions are subject to enforcement without a debtor's participation, as well as respective criteria at which a decision is permitted to enforce without a debtor's participation. It was considered enforcement proceedings complications related therewith, in particular, when enforcing a decision in the procedure for non-property decisions to the procedure for foreclosure on a debtor's property. The article draws attention to negative consequences of incorrect choosing of right protection way, taking into account the specifics of a court decision enforcement of a proper category. It contains proposals on improving the enforcement of non-property decisions by the way of making changes to legislation in order to regulate this issue.

Key words: enforcement proceedings, foreclosure on a debtor's property, execution of a binding decisions, enforcement measures, procedure.

Вступ. Обраний позивачем спосіб захисту права та відповідне формулювання суті позовних вимог обумовлює зміст резолютивної частини рішення, а прийняті судом заходи реалізації рішення слугують орієнтиром для визначення порядку його примусового виконання. У свою чергу комплекс виконавчих дій та алгоритм і правила їх вчинення, потенційні заходи примусового характеру, що можуть бути застосовані виконавцем, визначаються з огляду на процесуальні особливості конкретного виду виконавчого провадження, в межах

якого передбачено здійснення примусового виконання рішення тієї чи іншої категорії, чим оцінюється їх дієвість і в цілому можливість виконання рішення своєчасно та в повному обсязі. Отже, від якості позовної заяви, юридично правильного змісту позовних вимог, тобто зазначеного способу судового захисту, залежить як швидкий і ефективний розгляд справи [1], так і оптимальність процедури примусового виконання рішення, а відтак і фактичне відновлення прав загалом.

Процесуальні аспекти примусового виконання рішень різних категорій у своїх роботах розглядали Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В., Снідевич О.С., Зеленкова І.І., Авторов А.М., Маковецький З.В., Фесик М.О., зокрема в контексті проблематики виконання рішень немайнового (зобов'язального) характеру, які і стали поштовхом для здійснення нами аналізу відмінностей окремих способів захисту прав та характеристики їх ефективності через призму особливостей процедури примусового виконання ухвалених рішень за результатом розгляду відповідних позовних вимог.

Постановка завдання. У цій розвідці наша увага зосереджена на вивченні різниці алгоритму дій виконавця при примусовому виконанні рішень немайнового і майнового характеру задля проведення оцінки ефективності таких способів захисту прав як зобов'язання вчинити певні дії, зокрема сплатити кошти, на відміну від вимоги про їх стягнення, яка актуалізується з огляду на нещодавно прийняті зміни процесуального законодавства, направлені на вирішення проблематики невиконання рішень боржником зобов'язального характеру. Відповідні новели також стали предметом розгляду з метою здійснення їх аналізу та внесення пропозицій щодо доопрацювання.

Результати дослідження. Так, за положеннями ст. 16 Цивільного кодексу України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [2]. Залежно від природи вимог всі судові рішення можна поділити на дві загальні групи: 1) судові рішення майнового характеру (наприклад, про стягнення грошових коштів, визнання права власності тощо) та 2) судові рішення немайнового характеру (ототожнюють із рішеннями зобов'язального характеру), тобто ті, які не можуть бути оцінені в грошовому еквіваленті (наприклад, рішення, за якими боржник має вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення) [3, с. 5].

Деякі правники окремо виділяють рішення зобов'язального характеру – тобто рішення, яким боржника зобов'язано вчинити певні дії або утриматись від їх вчинення, наголошуючи, що за своє суттю такі можуть бути як немайновими, наприклад «зобов'язати боржника не чинити перешкод», або ж майновими, які зобов'язують боржника передати стягувачу грошові кошти або майно [4].

Оскільки поділ судових рішень законодавчо не закріплений, то допоки він ґрунтується на класифікації позовних вимог, визначений Законом України «Про судовий збір», де виділяються позовні заяви майнового та немайнового характеру [5].

Під позовною вимогою майнового характеру розуміють захист права або інтересу, об'єктом якої є благо, що піддається грошовій оцінці. До позовних заяв немайнового характеру відносяться вимоги, які не підлягають вартісній оцінці. Таким чином, під немайновим позовом слід розуміти вимогу про захист права або інтересу, об'єктом якої виступає благо, що не піддається грошовій оцінці [6].

Для ілюстрації підходів до розмежування вимог майнового та немайнового характеру звернемося до судової практики. Так, позовна вимога про зобов'язання повернути земельну ділянку у зв'язку з припиненням договору оренди буде мати немайновий характер, оскільки є вимогою про виконання обов'язку в натурі та буде полягати в поверненні орендодавцеві належної йому земельної ділянки, а відповідні дії не вплинуть на склад майна суб'єктів спору (зміна власника майна не відбувається). Такого висновку дійшов Верховний Суд у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду у справі № 905/105/20 [7]. Однак, наприклад, позовна вимога про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження земельною ділянкою шляхом її повернення буде майнового характеру, оскільки має грошове вираження, так само як і стягнення коштів, зокрема заборгованості чи навіть компенсації вартості майна, що підлягало поверненню.

У свою чергу, Закон України «Про виконавче провадження» (далі – Закон) [8] передбачає різний порядок примусового виконання судових рішень майнового та немайнового характеру з використанням відмінних заходів примусового характеру. Примусове виконання рішення відбувається в площині «стягнути» чи «зобов'язати щось зробити» (утриматися від певних дій), у різний спосіб, при чому комплекс допустимих виконавчих дій та інструментів обмежений процедурою виконання рішення певної категорії. А відтак примусове виконання рішення в межах того чи іншого виконавчого провадження та відповідний алгоритм дій виконавця залежить від обраного способу захисту права позивачем і його відображення в резолютивній частині рішення та виконавчому документі судом.

Так, у випадку розгляду позовних вимог щодо зобов'язання вчинити певні дії ухвалене рішення прийнято відносити до категорії немайнових – рішення, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення [9], що виконується у порядку, передбаченому ст. 63 Закону.

У свою чергу процедура примусового виконання таких рішень зводиться до встановлення для боржника в постанові про відкриття виконавчого провадження 10-ти денного строку для вжиття ним особисто відповідних приписів суду, зі впливом якого, у разі невиконання без поважних причин рішення, виконавець виносить постанову про накладення на нього штрафу, в якій також зазначаються повторна вимога виконати рішення протягом 10 робочих днів та попередження про кримінальну відповідальність, після чого знову здійснюється аналогічна перевірка. Потому, у разі невиконання боржником рішення, яке не може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає до органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та виносить постанову про закінчення виконавчого провадження. По суті при здійсненні відповідних виконавчих дій у межах даного виконавчого провадження у виконавця відсутня можливість застосування дієвих засобів стимулу (штрафи незначного розміру, а кримінальні справи так і не направляються до суду) чи заходів примусового характеру, зокрема безвідносно до боржника (наприклад, арешт майна, обмеження у праві виїзду за межі України тощо).

Визначальним при виконанні немайнових рішень, є відсутність вартісної оцінки. Це призводить до неможливості здійснити стягнення на майно боржника, оскільки при виконанні рішень немайнового характеру, як правильно зазначають Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В, немає предмета стягнення, а є лише предмет виконання – визначені рішенням дії боржника, або утримання від певних дій [10, с. 128].

Тому виконання рішень з подібним формулюванням повністю залежить від добросовісності боржника і, як наслідок, у разі ігнорування виконання рішення з його боку, виконавець вимушений закінчувати виконавче провадження без забезпечення задоволення вимог стягувача, за винятком випадків, коли таке рішення може бути виконане без участі боржника згідно положень ст. 63 Закону, проблематика застосування яких буде розглянута далі після наведення порівняльної характеристики виконання майнових рішень про стягнення коштів.

Так, виконання рішень майнового характеру передбачає звернення стягнення на майно боржника по регламентованій процедурі Розділу VII Закону і яка полягає в його арешті, вилученні (списанні коштів з рахунків) та примусовій реалізації (ч. 1 ст. 48). Більше того, згідно ч. 8 ст. 48 Закону у 10-денний строк з дня відкриття виконавчого провадження виконавець проводить перевірку майнового стану боржника з метою виявлення і відповідно арешту майна або ж у разі якщо в заяві стягувача зазначено конкретне майно боржника, виконавець негайно після відкриття виконавчого провадження перевіряє в електронних державних базах даних та реєстрах наявність права власності або іншого майнового права боржника на таке майно та накладає на нього арешт (п. 2 ч. 7 ст. 26 Закону). Тобто, при виконанні рішення про стягнення коштів виконавець після відкриття виконавчого провадження одразу починає їх виявлення шляхом взаємодії з банками з метою арешту та подальшого списання наявних на рахунку безготівкових коштів боржника чи вилучення готівки за місцем проживання (перебування) фізичної особи чи місцезнаходженням юридичної особи. До того ж, боржник зобов'язаний за рішеннями майнового характеру подати виконавцю протягом 5 робочих днів

з дня відкриття виконавчого провадження декларацію про доходи та майно, що має спростити отримання інформації про його майновий стан. Та все ж для виконання рішень цієї категорії комунікувати безпосередньо з боржником потреби немає, як і очікувати активних дій з його боку, направлених на самостійне (добровільне) виконання, на що законодавцем сьогодні не відводиться спеціальний строк після відкриття виконавчого провадження, тому рішення підлягає виконанню одразу за рахунок його коштів або іншого майна у випадку їх відсутності з урахуванням правил черговості стягнення майна. Фактично такий спосіб виконання дозволяє оперативного задовольнити вимоги стягувача у разі наявності коштів (майна), незалежно від місця перебування боржника і проявів ухилення ним від виконання рішення.

Також при виконанні рішень майнового характеру у виконавця є досить дієві засоби впливу на боржника, щоб стимулювати останнього до виконання рішення або сприяти цьому. Окрім того, що він може так само накладати штрафи на боржника, наприклад за теж ігнорування вимоги щодо необхідності подання декларації про доходи та майно, виконавець може звертатися до суду за встановленням тимчасового обмеження у праві виїзду боржника – фізичної особи чи керівника боржника – юридичної особи за межі України, що в окремих випадках допомагає досягненню позитивного результату у ході виконання рішення.

Поміж тим, суттєвим плюсом даного виконавчого провадження є застосування ще одного стримуючого механізму для відчуження майна, зокрема, яке не знаходиться під арештом, а саме внесення відомостей про боржника до Єдиного реєстру боржників одночасно з винесенням постанови про відкриття виконавчого провадження (крім відомостей щодо боржників, якими є державні органи, органи місцевого самоврядування, а також боржників, які не мають заборгованості за виконавчим документом про стягнення періодичних платежів більше трьох місяців). Натомість, відомості про боржників за рішенням немайнового характеру у цей реєстр теж не потрапляють, і така опція відсутня навіть якщо виконавець переходить за п. 2 ч. 3 ст. 63 Закону до вжиття заходів примусового виконання рішення, коли рішення може бути виконано без участі боржника. Тобто, це означає, що після вчинення всіх виконавчих дій і застосування важелів впливу на боржника, передбачених процедурою для виконання рішення немайнового характеру, фактично відбувається перехід до виконання рішення шляхом звернення стягнення на майно. Однак, при цьому боржник не може бути обмежений у праві розпорядження своїм майном через Єдиний реєстр боржників, що ставить під загрозу можливість виконання рішення за рахунок такого, зокрема після спливу відведеного строку для виконання в межах провадження щодо виконання немайнового рішення. Такі ризики існують ще й з огляду на те, що при виконанні рішень немайнових категорій виконавець теж не має повноважень накладати арешт на майно боржника, навіть, якщо в перспективі він планує виконувати рішення без участі боржника за рахунок його активів. Вжити відповідні заходи забезпечення виконання рішення він може лише після завершення вчинення циклу виконавчих дій, що складають зміст виконавчого провадження по виконанню рішень немайнового характеру, коли відбувається зміна процедури, що вже спрямовується на виконання рішення як майнового і як раз зводиться до арешту майна (коштів) та його вилучення (списання). Проте знову-таки з урахуванням того, що протягом як мінімум 20 днів у боржника були «розв'язані руки» щодо розпорядження майном, можливість подальшого його виявлення і арешту сумнівна.

Отже, перевага у формулюванні позовних вимог шляхом стягнення коштів замість зобов'язання їх сплатити очевидна, і обґрунтування звернення до останнього зменшення розміру судового збору себе не виправдовує у цьому випадку. Позивачеві без відповідного розуміння порядку примусового виконання таких рішень може видаватися, що при виборі будь-якого з цих способів захисту прав має бути забезпечений однаковий результат для нього – отримання присудженої судом суми коштів. Однак, окреслена вище різниця у процедурі примусового виконання ухвалених за результатом відповідних позовних вимог рішень, дає чітке розуміння у тому, який же спосіб захисту у цьому аспекті є більш ефективним і зможе швидше забезпечити задоволення вимог, і навпаки – які є ризики залишитися без виконання взагалі навіть у випадку отримання рішення на свою користь.

При цьому розраховувати у крайньому разі на перехід від виконання рішення в межах однієї процедури до іншої теж безперспективно з огляду на описані вище недоліки і переваги кожної, зокрема в контексті проблематики гарантування схоронності майна боржника та забезпечення виконання рішення за його рахунок. Крім того, підхід законодавця щодо можливості практичного застосування положення про виконання рішення без участі боржника є оціночною, а тому спірною. Відповідно відповідальність за її використання має взяти на себе виконавець, при цьому будучи готовим до оскарження таких його дій з боку боржника, тобто до подолання крім всіх вищеперахованих перешкод виконання у такий складний спосіб рішення ще і такі. Незважаючи, на весь суб'єктивізм вирішення цього питання, має місце позитивна судова практика на користь виконавця і стягувача – визнання правомірності стягнення з боржника грошових коштів при виконанні рішення, яке зобов'язувало боржника їх повернути [9]. Однак, при всьому цьому, ця ситуація з можливістю переходу до виконання рішення без участі боржника мала би бути врегульована шляхом наведення чітких критеріїв для віднесення тих чи інших рішень до цього переліку. А потенційним стягувачам у свою чергу варто бути пильними ще на етапі звернення до суду за захистом своїх прав, щоб у подальшому не доводилося долати наведені вище нюанси примусового виконання рішення для безперешкодного і оперативного отримання задоволення своїх вимог.

Отже, реалізація рішення суду здійснюється відповідно до змісту його резолютивної частини, що ґрунтується саме на предметі позову – матеріально-правовій вимозі позивача до відповідача, стосовно якої він просить постановити судові рішення. Тому, якщо з резолютивної частини рішення державному чи приватному виконавцю незрозуміло порядок його виконання, то він не позбавлений можливості звернутися до суду із заявою про роз'яснення рішення суду, про встановлення порядку виконання рішення. У свою чергу особа, яка звертається за захистом своїх прав до суду, також повинна враховувати ризики невиконання рішення в контексті наведеної проблематики і зважити ефективність обраного способу захисту з огляду на можливість примусового виконання ухваленого за результатом розгляду його позовних вимог рішення.

Висновки. Таким чином, для досягнення кінцевої мети правосуддя – фактичного захисту прав, свобод, інтересів необхідно обирати спосіб захисту, зважаючи на особливості процесуального порядку його реалізації, зокрема, і в межах конкретного виконавчого провадження із урахуванням потенційної можливості використання виконавцем при цьому дієвих засобів впливу щодо боржника. При цьому суд не наділений повноваженнями визначати спосіб захисту порушеного права на стадії відкриття провадження та у подальшому виходити за межі позовних вимог, оскільки саме позивач має право на звернення з позовом, якому кореспондується обов'язок визначення способу захисту. Тому від коректного формулювання змісту позовних вимог, що обумовлюється правильним вибором способу судового захисту, залежить не тільки успіх розгляду справи у вигляді винесеного на користь позивача рішення, а й його остаточне виконання.

В аспекті висвітленої проблематики виконання рішень зобов'язального характеру виправданими вважаємо внесені зміни у процесуальне законодавство стосовно того, що невиконання боржником рішення суду про зобов'язання вчинити певні дії щодо майна стягувача або майна, присудженого на користь стягувача, протягом 2-х місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, є самостійною підставою для зміни способу і порядку виконання такого судового рішення шляхом стягнення з боржника суми вартості відповідного майна (крім випадків, коли стягувач перешкоджає провадженню виконавчих дій, вартість майна неможливо визначити або майно відповідно до закону не може оцінюватися) [11].

Незважаючи на переваги такого підходу, не вбачається ясності, як ці положення тепер мають корелюватися з ст. 63 Закону в частині можливості виконання рішення без участі боржника. Видається, що тепер ця обставина не впливає на можливість виконання рішення в інший спосіб, а відтак дана норма теж повинна зазнати відповідних змін, а ця умова має бути прибрана з її змісту і так само має бути визначена можливість автоматичного переходу

від процедури виконання рішення самим боржником до виконання рішення виконавцем за рахунок його майна, у тому числі і стосуватися випадків, коли треба вчинити якісь дії замість боржника, але з подальшою компенсацією вартості їх проведення, у разі відсутності виконання рішення протягом певного періоду з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження. У той же час, невинуватими вважаємо нововведення щодо встановлення цього строку аж в два місяці, адже такий довготривалий період надаватиме можливість боржнику для зловживань та в кінцевому результаті навіть ухилитися від виконання рішень, а відтак є потреба у перегляді змін в цій частині з подальшим скороченням введеного строку, наприклад в межах місячного терміну.

Список використаних джерел:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.02.2024 р., судова справа № 990/150/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117241509> (дата звернення: 27.12.2024).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
3. Аналітичний звіт. Проблемні питання виконання судових рішень зобов'язального характеру суб'єктами владних повноважень. 2023 р. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/649/411/698/6494116987067711322061.pdf> (дата звернення: 28.12.2024).
4. Авторгов А.М. Проблемні питання виконання судових рішень зобов'язального характеру. *Судово-юридична газета*. 2020. 17 лют. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/160592-problemni-pitannya-vikonannya-sudovikh-rishen-zobovyazalnogo-kharakteru?fbclid=IwAR2ED_EKgAZazdIkNWKNF_sCnlrVx0Xvx3ub3uE0Z9nnGAkMtwTn2pwpi_Y#google_vignette. (дата звернення: 07.12.2023).
5. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
6. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у справі № 758/5118/21 від 18 вересня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113721711> (Дата звернення: 28.12.2024).
7. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду у справі № 905/105/20 від 02.12.2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93296139> (дата звернення: 28.12.2024).
8. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 16.12.2020 р., судова справа № 442/2633/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879587> (дата звернення: 03.12.2024).
10. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Закони України «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Науково-практичний коментар., К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. 1172 с.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень: Закон України від 21.11.2024 р. № 4094-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#Text> (дата звернення: 27.12.2024).

